

Nonformális mezőgazdasági szakképzés? Méhészeti vándortanítók a dualizmus korában

Dr. Nóbik Attila

Szegedi Tudományegyetem,
JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézete
egyetemi docens, 0000-0002-1528-3037 | MTMT: 10017327

KEYWORDS

- *elementary teachers*
- *social history*
- *apiculture*

KULCSSZAVAK

- *néptanítók*
- *társadalomtörténet*
- *méhészet*

ABSTRACT

Non-formal agricultural vocational training? Traveling beekeeping educators in Hungary in the late 19th century | During the late 19th century, Hungary witnessed several modernisation processes. Among these were the modernisation of agriculture, the development of modern agricultural vocational training and the establishment of a modern national education system. In these processes, elementary teachers were important common actors. After giving a brief outline of the modernisation processes and the situation of elementary education, the paper presents the history of travelling beekeeping teachers in the late 19th century. The institution's origins are rooted in the activities of beekeeping associations, and its creation was ordered by a decree of the Minister of Agriculture in 1882. Travelling beekeepers were state employees whose duties included the administration of beekeeping and the dissemination of beekeeping knowledge. Their activities can therefore be interpreted as a type of non-formal vocational training.

ABSZTRAKT

A dualizmus korában Magyarországon számos modernizációs folyamat zajlott. Ezek közt volt a mezőgazdasági modernizációja, a modern agrárszakképzés kialakulása és a modern népoktatási rendszer létrejötte. Ezekben a folyamatokban fontos szereplők voltak a néptanítók. A tanulmány a modernizációs folyamatok és a néptanítóság helyzetének vázlatos bemutatása után a méhészeti vándortanítóság dualizmus-kori történetének néhány részletét mutatja be. Az intézmény kialakulása a méhészeti egyesületek tevékenységében gyökerezett, létrehozásukról az agrártárca 1882-es rendelete intézkedett. A vándortanítók állami alkalmazottak voltak, feladataik közé tartozott a méhészettel kapcsolatos adminisztráció mellett a méhészeti szakismeretek terjesztése. Ezért tevékenységük értelmezhető egyfajta nonformális szakképzésként.

Bevezetés

A dualizmus-kori néptanítóság és tanítóképzés története régóta a magyar neveléstörténet-írás érdeklődésének homlokterében áll. Ezek áttekintése meghaladná a tanulmány kereteit, de érdemes kiemelni, hogy régebbi, áttekintő munkák (Sebestyén, 1896; Szakál, 1934) mellett újabb kutatások (pl. Baska et al., 2001; Donáth, 2008; Kelemen, 2007) is alaposan foglalkoztak a kérdés egyes részleteivel. A tanítóság társadalomtörténete, azon belül a néptanítóság szerepe a méhészet terjesztésében, azonban kevésbé kutatott terület.

A tanulmány a néptanítók társadalmi státusza és jövedelmi viszonyai, valamint a modernizációban betöltött szerepe felől értelmezi a méhészeti modernizáció és a vándortanítóság mint a nonformális szakképzés egyik lehetséges formájának kérdését.

Modernizáció a dualizmus-kori Magyarországon

A dualizmus korszaka Magyarország modernizációjának kiemelt időszaka. A korábban már megindult folyamatokra építve az ország számos területen jelentős változáson ment keresztül ebben a korszakban. A modernizáció értelmezése megosztja a történeti kutatókat. Ha mint jelenséget értelmezzük, akkor a modernizáció folyamatai közé lehet sorolni, többek között, a modern nemzetek és nemzetállamok kialakulását. Magyarország a kiegyezéssel visszanyerte államiságának egy jelentős részét, így nekiláthatott a nemzetállam kiépítésének, a magyar nemzetépítés folyamatát pedig immár belső szabadságában kevésbé korlátozva, a kiépülő magyar állam keretei között folytathatta.

A modern nemzetállamok kiépítésével együtt járt a bürokratizáció, a modern közigazgatási rendszer kiépítése. A modernizáló állam folytatta és felgyorsította a közszolgáltatások kiépítését, közte a tanulmány szempontjából legfontosabb oktatási rendszert. Ez utóbbi hatása a magyar társadalomra felbecsülhetetlen. Míg az 1860-as években még csupán mintegy 1,2 millió gyermek járt (hosszabb-rövidebb időre) népiskolába, addigra ez a szám 1910-re elérte a 2,5 milliót. Ez nem csupán a létszámban, hanem lakosságszám arányában is jelentős növekedést jelentett. A néptanítók a modernizáció egyik legfontosabb ügynökei voltak a dualizmus korában, noha ezen szerepük számos aspektusa ma még feltáratlan.

Magyarországon, csakúgy, mint a modernizálódó Európában máshol is, jelentős népességnövekedés következett be a 19. században. Míg 1851-ben 13,2 millióan addigra 1910-re már 20,1 millióan éltek a Magyar Korona országaiban. Ráadásul a növekvő népességen belül egyre nagyobb arányt foglaltak el a városi(as) településen élők, vagyis hazánkban is megfigyelhető volt az urbanizáció, még ha alacsonyabb mértékben is, mint Nyugat-Európában. 1850-ben 2,1 millió fő élt városi(as) településeken, számuk 1910-re 6,1 millióra nőtt. Részben a városiasodás következménye voltak azok az életmódbeli változások, amelyek innen kiindulva jelentősen átalakították a magyar lakosság szokásait. A teljesség igénye nélkül ide lehet sorolni a közlekedés és a kommunikáció különböző fordulalmait, a szórakozás és a divat terén bekövetkező változásokat, vagy éppen a fogyasztói magatartás és társadalom kezdeteinek megjelenését.

A modernizáció fontos részfolyamata volt az iparosodás és a gazdaság szerkezetének átalakulása. Érhetjük ezalatt a kézműipar felbomlásának és a gyáripar

megerősödésének az állami iparpolitika által is erősen támogatott folyamatát. De ide sorolhatjuk a hitelélet átalakulását, a bankok, pénz- és hitelintézetek megerősödését és a kereskedelmi szektor fejlődését.

A tanulmány szempontjából kiemelt fontosságú a mezőgazdaságnak a dualizmus időszakában egyértelműen felgyorsult modernizációja. Ezt az időszakot az állattenyésztés fellendülése és súlyának növekedése jellemezte. Ehhez kapcsolódott a paraszti gazdaságok specializációja és azok a fajtaváltások, amelyek például a szarvasmarha-tenyésztést jelentősen átalakították. A növénytermesztés területén ki lehet emelni a monokultúrás gabonatermelés terjedését, valamint új növények, mint a burgonya, a kukorica, a cukorrépa és az egyéb takarmánynövények növekvő szerepét. Számos területén az országnak felvirágozott a kertkultúra, a zöldség- és gyümölcsstermesztés, valamint a tanulmány témájául szolgáló méhészet is (Szulovszky, 2010).

A fenti, csak nagyon vázlatosan bemutatott tendenciák is jól jelzik, hogy dualizmus-kori Magyarországon jelentős, egymással számos módon összefonódó modernizációs folyamat zajlott. Ezek kulcsszereplői között találjuk a korszak néptanítóit.

Néptanítói mellékjövedelmek a dualizmus korában

A magyar szakirodalom eddig kevésbé foglalkozott a dualizmus-kori néptanítóság jövedelmi viszonyainak és társadalmi státuszának kérdésével. Ez azonban összességében elmondható a nemzetközi kutatásokról is. Johannes Westberg a svéd néptanítók jövedelmi viszonyait kutatta (Westberg, 2019). Szakirodalmi áttekintésében megjegyzi, hogy miközben a tömegoktatás terjedésével foglalkozó kutatások már régóta a neveléstörténet-írás szerves részét képezik, az ahhoz szorosán kapcsolódó pedagógusszakmák társadalomtörténetének kutatása csak az utóbbi évtizedekben került az érdeklődés homlokterébe. A társadalomtörténeti szemléletmód megerősödésében meghatározó szerepet játszottak a skandináv kutatók, akik az északi országok kapcsán vizsgálták a vidéki közösségekben élő néptanítók helyzetét (Anttila – Väänänen, 2013; Eckhardt Larsen et al., 2022; Larsen, 2021; Westberg, 2015).

Noha a néptanítóság folyamatosan napirenden tartotta a jövedelmek kérdését, és több alkalommal történt is kísérlet a kereseti viszonyok rendezésére – legismertebbek az 1907-es XXVI. és XXVII. törvények –, a tanítók a dualizmus korában alacsony jövedelemmel és társadalmi státusszal rendelkező csoport volt.

Ez, természetesen, nem csak Magyarországra volt jellemző. A tömegoktatás kialakulásának és terjedésének időszakában minden oktatási rendszerben a néptanítói szakma jellemzője volt a relatíve alacsony jövedelem. Ez azonban csak

résben az alacsony társadalmi presztízs következménye volt. A tömegesedés időszakában a jövedelmek alacsony tartása a költségek relatíve alacsonyan tartásában is fontos szerepet játszott.

Az alacsony jövedelmi viszonyok a néptanítói rétegben, hasonlóan más szegény társadalmi csoportokhoz, arra kényszerítették a tanítókat, hogy mellékjövedelmekkel egészítsék ki megélhetésüket. Ezek a jövedelmek olyan tevékenységekből származtak, amelyek nem szorosan kapcsolódtak az iskolai vagy pedagógiai munkához. A nemzetközi társadalomtörténeti irodalom részletesen foglalkozott a kiegészítő jövedelmek rendszerével és az ehhez kapcsolódó stratégiákkal, de a tanítókra kevésbé összpontosított. Az angolszász szakirodalom az „economy of makeshifts” vagy a „mixed economy of welfare” kifejezéseket használja ezeknek a stratégiáknak a leírására. Jövőbeli kutatások során érdemes lenne összehasonlítani a néptanítók kiegészítő jövedelmi stratégiáit más, hasonló jövedelmi viszonyokkal rendelkező társadalmi rétegek stratégiáival.

A mellékjövedelmek természetes részét alkották a néptanítók tevékenységi körének és identitásának. Ezt a kortársak is így gondolták. Ahogy egy korabeli szöveg megfogalmazta: *„Értsen a tanító a földműveléshez, kertészethez, fatermesztéshez, gyümölcsészethez, méhészethez, szőlőszethez, selyemhernyótenyésztéshez, állattenyésztéshez, állatgyógyításhoz. (...) A tanítónövendékek legnagyobb része faluhelyre kerülvén, ha nem ért a gazdálkodáshoz, nem tud megélni; baj reá nézve az, hogy fizetésének legnagyobb részét földben és terményben kapja. (...) Ha maga művelné okszerűen, hozna neki legalább is 100, de hozhatna 150 forintot is.”* (idézi: Baska et al., 2001, p. 46).

A gyümölcsstermesztés, a méhészet, a selyemhernyó-tenyésztés, a földművelés különböző ágai, vagy éppen az állattenyésztés tehát számos néptanító számára a megélhetéshez nélkülözhetetlen tevékenység volt. Ugyanakkor azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a tanítók ezeknek a területeknek a modernizációjában nagyon fontos szerepet játszottak. Akár a dualizmus-kori méhészeti, akár a pedagógiai szaksajtót vizsgáljuk, látható, hogy erőteljesen megjelenik a cikkekben, hogy a méhészet részben gazdasági kényszer, részben a szakmához szorosan kapcsolódó népvelői identitás nagyon fontos része volt (Nóvik, 2017).

A mezőgazdaság, illetve annak részeként a méhészet több tekintetben hasonló állapotban volt, mint a népoktatás. Komoly modernizációs folyamatok indultak el, amelyek azonban nagyon különböző mértékben érték el a szakma képviselőit. A tanítók tehát két (vagy akár több) olyan közösség tagjai lehettek, amelyekben nagyon hasonló modernizációs hatásoknak voltak kitéve. Másképp megfogalmazva, a néptanítók egyszerre voltak a társadalmi, az oktatási és a mezőgazdasági (méhészeti) modernizáció ügynökei.

A méhészeti modernizáció és a néptanítóság

A méhészet jelentős szakszerűsödésen ment keresztül a 19. század második felében. A korábbi rablógazdálkodás és a kasos méhtartás mellett ekkor jelent meg a mozgatható keretes, kaptaras, ún. okszerű méhészet. Ez lehetővé tette a családok átteleltetését, a kaptárakba való betekintést, az esetleges problémák gyors kezelését és végső soron a magasabb hozamot.

Azt azonban, hogy a technológiai váltás nem ment végbe gyorsan, jelzi, hogy Grand Miklós országos méhészeti felügyelő jelentése szerint „1890-ik év őszén volt mozgó szerkezet kaptárokban 87.062, közönséges kasokban 284.758, összesen 371.820 méhcsalád” volt Magyarországon (Grand, 1891, p. 902). Az, hogy a méhészet terjedése feltartóztathatatlan volt, jól jelzi, hogy 10 év múlva a Statisztikai Évkönyv már jóval nagyobb volumenről számolt be. „Az ország 12.044 községében ugyanis, honnét az adatok befolytak, az 1900-ik év őszén mozgószerkezetű kaptárakban 206.914, közönséges köpükben 448.668, összesen 655.582 méhcsalád volt. Termeltetett 38.508 métermázsa méz, mázsáját 84 korona középpár szerint számítva, 3.243.417 korona, továbbá 2.884 méter mázsa viasz, kilogrammját 2 korona középpárban számítva 576.800 korona, mi együtt a mézárral 3,820.217 korona jövedelmet képvisel.”¹

Az, hogy a technológiai váltás nyomán a mozgószerkezetű kaptárak kerültek többségbe, az 1910-es évek első éveire tehető. Míg a Statisztikai Évkönyv adatai szerint 1912-ben még a kasokban (köpükben) tartott méhcsaládok voltak enyhe többségben, 1913-ra ez a helyzet megváltozott. „A méhészeti szaktanítók 1913-ban Magyarország 10.769 községéből gyűjtöttek a méhészeti termelésről adatokat. Ez adatok szerint a méhcsaládok száma az 1913. év őszén 570.720 volt, melyek közül 320.680 méhcsalád mozgószerkezetű kaptárakban, 250.040 méhcsalád pedig közönséges köpükben volt elhelyezve.”² Az arányok az I. világháború után is ilyen irányban változtak, a hivatalos statisztikákban jól látható a kasos méhészkedés visszaszorulása. Érdemes ugyanakkor azt is hozzátenni, hogy a volumen csökkenése is megfigyelhető tendencia volt, amiben fontos szerepet játszott a cukortermelés felfutása. Míg a polgárosodás és a városiasodás kezdetben egyértelműen növelte a méz iránti igényt, később a könnyebben hozzáférhető cukor vált a legfontosabb „édesítőszerré”.

Bár a magyar méhészet történetének feltárására történtek kísérletek, a szisztematikus kutatások még váratnak magukra. Ugyanakkor az eddigi adatokból is

¹ A M. Kir. Kormány 1901. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. pp. 101–102. <https://tinyurl.com/2fxy7hea>

² A M. Kir. Kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. p. 254. <https://tinyurl.com/52thf55n>

jól látszik, hogy a dualizmus időszaka a méhészet egyik aranykora volt Magyarországon. Ez nem csupán a termelés felfutásából és a technológiai váltásból látható, de a kifejezetten aktív egyesületi és sajtóéletből is.

A méhészet, és általában a mezőgazdaság modernizációja számos módon összekapcsolódott az oktatási rendszer tevékenységével. Az iskola és az okszerű gazdálkodás összekapcsolása régi gondolat volt a magyar iskoláztatás történetében. Legfontosabb előzményként Tessedik Sámuel szarvasi szorgalmatossági iskolájára kell utalni, ahol nem csupán a gyermekeket, hanem tanfolyamon tanítókat is megismertette a selyemhernyó-tenyésztéssel.

Tekintve, hogy az agrárnépesség aránya még a századfordulón is megközelítette a 75%-ot, a vidéki népiskolai hálózat – a népiskolák száma a századfordulóra 16.000 körül stabilizálódott – és bennük a paraszti népesség között, sokszor azok színvonalán élő tanítók alkalmasnak látszottak a modern mezőgazdasági tudás terjesztésére. A népiskolákban számos tantárgy keretében megjelentek a mezőgazdasági alapismeretek, de fontosnak tekintették a kortársak a néptanítók mintaadó szerepét is.

Éppen ezért a mezőgazdasági tevékenységek beépültek a tanítóképzők anyagába is, elsősorban a gazdaságtan részeként. Maga a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is többször adott ki rendeleteket a méhészet (1889-ben) és a selyemhernyó-tenyésztés (1890) tanításának előmozdítása érdekében. A selyemhernyó-tenyésztés és a méhészet korán megjelenik a tanítóképezdek anyagában. Már az 1833/34-es országgyűlésen készült népoktatási javaslat is a tanítandó tárgyak közé sorolta az okszerű gazdálkodás elemeit, kivált a gyümölcsstermelést és selyemtenyésztést (Szakál, 1934).

Nem csak a közoktatás „alapintézményei” kapcsolódtak a méhészet modernizációjához. 1896-ban VKM-rendelet hozta létre a (szaktanítós) gazdasági ismételőiskolákat, amelyek egyszerre lettek volna hivatottal a számos gonddal küzdő ismételőiskolák látogatottságát megemelni és a modern mezőgazdasági ismeretek terjesztést segíteni. A gazdasági ismételőiskolák fiúosztályainak tananyagában, a II. évfolyamon is megjelent a méhészet. A szaktanítós gazdasági ismételőiskolák tanítói szaktanfolyamok bázisai is voltak.

Szintén fontos szerepet játszottak a modernizációban a mezőgazdasági szakképzés különböző intézményei. A gazdasági viszonyoknak a tanulmány elején vázlatosan bemutatott modernizációja maga után vont a szakképzés különböző intézményeinek fejlődését is, amelyek azonban tipikusan nem a VKM, hanem az ágazati minisztérium(ok) irányítása alá tartoztak. A régi céhes képzést felváltó ipari és kereskedelmi szakképzés (Orosz, 2003; Sanda, 2016) mellett, ha kevésbé szervezeten is, de megkezdődött az agrárszakképzés fejlődése is. Megemlíthető a földműves iskolák szerepe, amelyek tantervében szintén szerepelt a méhészet. A középfokú intézményrendszer nem épült ki olyan formában, mint az ipari vagy

kereskedelmi szakképzés esetén, de néhány intézmény magas szintű képzést nyújtott. Magyaróvár és Keszthely régi hagyományokkal rendelkezett, de a századforduló után akadémiai rangra emelkedtek a Kassán, Kolozsváron és Debrecenben létesített gazdasági tanintézetek is (Patyi, 2021; Surányi, 2018).

Érvelésem szerint a fent vázlatosan bemutatott, a mezőgazdasági modernizációban fontos szerepet játszó formális szakképzési intézmények mellett létrejött egy olyan intézmény, amely a méhészeti szakképzés nemformális válfójának tekinthető.

A méhészeti vándortanítóóság a dualizmus korában

A méhészeti vándortanítóóság intézményét egy 1882-es, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által kiadott rendelet hozta létre. Létrejötté mögött azonban ott húzódnak az okszerű méhészet terjedésének korábban vázolt tendenciái is.

A vándortanítóóság előzményei között meg kell említenünk a méhészeti egyesületek alakulását. Ezek közül a kiegyezés után az első, és ezért a mintaadó a Délmagyarországi Méhész Egyesület lett, amely 1873-ban jött létre. Az egyesületek élénk szakmai életet folytattak, könyveket, szakfolyóiratokat (pl. Magyar Méh, Méhészeti Közlöny, Alföldi Méhészet) adtak ki.

A dualizmus korában számos olyan méhészeti szakember alkotott, akiket a modern magyar méhészet alapító atyáinak tekinthetünk. Ilyen volt például Göndöcs Benedek (1824–1894), aki aktív szervezőmunkája mellett saját kaptárrendszert is alkotott. A mai napig meghatározó báró Ambrózy Béla (1838–1911) munkássága, aki korának legkorszerűbb, mai napig hivatkozott méhészeti szakművét írta. A Méh című munkája egyben a legjelentősebb, legalaposabb összefoglalója a méhészet addigi történetének. A vándortanítóóshoz legközvetlenebbül Grand Miklós (1837–1893) buziási néptanító, méhész munkássága kapcsolódik, aki a délmagyarországi méhészet megszervezésén túl az országos folyamatokra is jelentős hatással volt. Ő lett az első méhészeti vándortanító, illetve később az első országos méhészeti felügyelő.

Báró Ambrózy munkájának halála után kiadott, kibővített 1914-es kiadása egy egész fejezetet szentelt a méhészet állami támogatásának. Ebben bepillantást engedett a méhészeti vándortanítói intézmény előzményeibe. Érdeemes kicsit hosszabban idézni: *„Az okszerű méhészet helyes tanításán kívül a társadalmi tevékenység felébresztésével is iparkodott a kormány segíteni s a végből 1872. október havában valamenyi gazdasági egylethez felszólítást intézett, hogy: A rendszeres és okszerű méhtenyésztésnek »a természettől a megkívántató kellékekkel*

dúsan megáldott hazánkban» való terjesztése végett a területükön levő méhészeket társulásra buzdítsák. Ezen felszólítás eredményeként csak 4 számottevő méhészeti egyesület alakult, ú. n : »A délmagyarországi« 1872-ben, »A békésmegyei« 1876-ban, »Az országos« 1880-ban és az »Erdélyrészi okszerű méhészegylet« 1881-ben. A kormány ezen tíz év alatt a nevezett egyesületeket kebelükben működő vándortanítók fizetéséhez való hozzájárulás címen segélyezte, a fennmaradó hitelmaradvány keretén belül pedig kaptárokat s átmeneti kasokat osztott ki méhészkedő néptanítók között s ezenkívül a délmagyarországi méhészeti egyesület által rendezett időszaki méhészeti tanfolyamokat segélyezte és a német-osztrák méhészeti vándorgyűlésre évenként kiküldte valamelyik kiváló, irányadó méhészünket...” (Ambrózy, 1914, p. 679). Ambrózy megemlítette, hogy a vándortanítói intézmény és a méhészeti szaktanfolyamok Grand Miklós kezdeményezésére jöttek létre. Az első szaktanfolyamot Grand 1872-ben szervezte meg Buziáson.

A vándortanítás kezdeti sikereit látva a kormány végül a méhészeti vándortanítás állami megszervezése mellett döntött. Az 1880-as évek elején kezdődött meg az előkészítés, és végül 1882-ben jelent meg „A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 42,463. számú intézvénye, a méhészeti vándortanítás szervezése tárgyában”.³ Érdeemes megjegyezni, hogy a földművelésügyi tárca számára a vándortanítóság intézménye bevett eszköz volt a mezőgazdasági ismeretek terjesztésére. korábban már létrehozták és/vagy támogatták a lentermelési, a faiskolai, a fatenyésztési, a gazdasági, a gyümölcsstermelési vagy éppen a szőlészeti-borászati vándortanítók intézményét. A minisztériumban a VI. ügyosztály feladata volt a vándortanítók felügyelete.

A rendeletben az országot a miniszter hat kerületre osztotta és egy-egy méhészeti vándortanító alkalmazását írta elő. A vándortanítókkal kapcsolatos költségeket a VKM és a földművelésügyi tárca közösen állta. Később a kerületek számát 15-re emelték.

A vándortanítók feladatai sokrétűek voltak. Kinevezésükkel tulajdonképpen a földművelésügyi tárca állami alkalmazottáivá váltak, akiknek tanulmányozni kellett kerületük méhészeti viszonyait. Erről évenként jelentést kellett tenniük, amelyek rendszeresen meg is jelentek. Jelentős adminisztratív feladataik voltak tehát. Be kellett kapcsolódnuk kerületük méhészeti közéletébe, serkenteniük kellett a meglévő egyesületek működését és az új egyesületek alapítását.

Azonban a képzési feladataik miatt lehet a munkásságukat a nonformális szakképzés kereteiben értelmezni. A rendelet részletezi ezeket a feladatokat,

---

³ A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 42,463. számú intézvénye, a méhészeti vándortanítás szervezése tárgyában. Magyarországi Rendeletek Tára 1882. pp. 1593–1596. <https://tinyurl.com/2fr69jwe>

amelyeket érdemes részletesebben is idézni. „4. A néptanítók lévén legalkalmasabb közegek arra, hogy azok útján a méhészeti ismeretek a nép közt elterjedjenek, de még ezek szerény javadalmazása mellett az okszerűen üzött méhészet jövedelme reájuk nézve becses segély lévén, ezek kiképzése leend Ön által első sorban figyelembe veendő. 5. E végből kötelezve leend az egyes járások, vagy kisebb köröknek néptanítóit, erre alkalmas helyen és időpontban összehívni, ezeknek gyakorlati útmutatásokkal összekötött méhészeti előadásokat tartani, s őket minden irányban szakszerű felvilágosítások s tanácsokkal támogatni. 6. Hasonló előadások a méhészet iránt érdeklődő gazdák részére is tartandók, hol erre mód és alkalom kínálkozik, tekintettel természetesen mindenütt az illető vidék viszonyaira és az érdekeltek jártasságára a méhészetben.”⁴

Vagyis szervezett, de nem hivatalos végzettséget nyújtó tanfolyamokat, előadásokat kellett tartaniuk a méhészeti vándortanítóknak. Azoknak a néptanítóknak, akik mélyebben és szervezettebben el szerettek volna mélyedni a méhészkedésben, erre a méhészeti tanfolyamokon nyílt lehetőségük. Ezeknek a tanfolyamoknak később világszínvonalú keretet adott az 1902-ben megnyitott gödöllői állami méhészeti gazdaság.

A fenti rövid ismertetésből is látszik, hogy a kormányzat fontos szerepet szánt a méhészeti vándortanítóknak a méhészeti modernizáció területén. Miközben a kerületek száma és a vándortanítás költségvetése emelkedett ugyan, az intézmény történetét végigkísérték a működés nehézségei, amelyekről mind a méhészeti, mind a pedagógiai folyóiratok részletesen beszámoltak. Az egyik legnagyobb problémát a túl nagy méretű kerületek és az ebből következő nehezen el látható feladatok jelentették. A korabeli sajtó szívesen élcelődött azon, hogy egy-egy vándortanítónak 10 évbe is telt volna kerületének összes települését meglátogatni. Ezért a tanfolyamok, előadások szervezése nehezen haladt, azok nem lehettek igazán eredményesek. Ráadásul a vándortanítók utazását számos anyagi probléma is nehezítette, az utazási költségtérítés alacsony volta visszatérő akadályt jelentett.

A miniszteri rendelet szerint a vándortanítóknak minden éve elején munkatervet kellett közzétenniük. Ez azonban ritkán sikerült időben és problémamentesen. A méhészeti szaksajtó utalásai szerint ennek részben a munkatervet jóváhagyó minisztérium rendszeres késlekedése volt az oka. Ugyanez a szaksajtó ugyanakkor nem habozott a vándortanítók személtre vetni a munkaterv hiányát és a tervezés ebből fakadó bizonytalanságát. A megjelent munkatervekből azonban világosan látszik, hogy a méhészeti vándortanítók igyekeztek megfelelni a

⁴ A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszternek 42,463. számú intézvénye, a méhészeti vándortanítás szervezése tárgyában. Magyarországi Rendeletek Tára 1882. p. 1595. <https://tinyurl.com/2fr69jwe>

rájuk bízott feladatnak, és a méhészetre alkalmas időszak nagy részét úton töltötték, előadásokat tartva.

A méhészeti vándortanítók és a néptanítók között sajátos viszony alakult ki. Miközben előbbiek sokszor a néptanítók közül kerültek ki, helyzetük több tekintetben romolhatott azokéhoz képest. Miközben a vándortanítói szerep egyértelműen szakértői státuszt jelentett, a javadalmazás bizonytalanságai okozhatták a társadalmi státusz csökkenését, vagy legalábbis annak érzését. Többször előkeült a vándortanítók szövegeiben, hogy ugyan állami alkalmazottak lettek, de, szemben a tanítókkal, nem rendelkeztek nyugdíjjogosultsággal.

Szintén érdemes megemlíteni, hogy az intézmény működését végigkísérték az illetékességi villongások a néptanítók és a méhészeti vándortanítók között. Miközben a vándortanítók a méhészeti szakma elitjének számítottak, a méhészetben tevékenykedő néptanítók elitje magának vindikálta a szakértői szerepet és identitást.

Az egyik szerző például így fogalmazott: *„Nem szorul bizonyításra, hogy a méhészet egyike a legszebb, legnemesebb és legjövödelmezőbb mezőgazdasági ágaknak. Nincs egyetlen gazdasági ág, mely oly csekély befektetés és kevés utánjárás mellett akkora jövedelmet biztosítana, mint éppen a méhészet. Mindamellet nem tapasztalunk e téren elég gyors haladást. Ennek oka egy részt abban van, mert a köznép arra a kevés befektetésre sem mindig képes, gyarló anyagi helyzete miatt; másfelől nagy baj, hogy a kezdő igen sokszor nem láthatja munkája jó eredményét, sőt kart vall, mert az okszerű méhészkedéshez nincs megkívántató ismerete. E bajon volna hivatva segíteni a vándortanítói intézmény; de magok. a vándortanítók nem képesek arra, hogy minden községben rövid időközönként megjelenjenek s megfelelő oktatást adjanak. A néptanítóknak kellene tehát a vándortanítók segítségére lenni s egyesült erővel oda törekedni, hogy a régi mulasztásokat pótolva, szebb jövőt biztosítsanak hazánk méhészetének, hogy az hatalmas tényezője lehessen a közvagyonosodásnak.”* (Ágoston, 1893, p. 145).

A méhészeti vándortanítóság intézményének fenti, a terjedelmi korlátok okán csak nagyon vázlatos bemutatása is jelzi, hogy az intézmény fontos szerepet töltött be a méhészeti modernizációban. A vándortanítóság a hivatalos, formális mezőgazdasági szakképzés intézményrendszerén kívül, de tulajdonképpen részben szakképzési feladatokat látott el.

Az intézmény történetének további kutatása a vándortanítóság helyzetének még mélyebb megértését tenné lehetővé. A méhészeti folyóiratok és egyesületek anyagának feltárása, vagy éppen a minisztériumi iratanyag vizsgálata reményt adhat a munkatervre, vagy éppen az anyagi viszonyok pontosabb rekonstruálására éppúgy, mint a vándortanítóság I. világháború utáni történetének leírására.

Felhasznált irodalom

- Ágoston, B. (1893). Mit tehet a tanító a méhészet terén? *Méhészeti Közlöny*, 8(6), 145–148.
- Ambrózy, B. (1914). *A méh*. Patria.
- Anttila, E., – Väänänen, A. (2013). Rural schoolteachers and the pressures of community life: Local and cosmopolitan coping strategies in mid-twentieth-century Finland. *History of Education*, 42(2), 182–203. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2013.766267>
- Baska, G., – Nagy, M., – Szabolcs, É. (2001). *Magyar Tanító, 1901*. Iskolakultúra. <https://mek.oszk.hu/01800/01866/>
- Donáth, P. (2008). *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből: 1868-1958*. Trezor. <https://tinyurl.com/5djn5shp>
- Eckhardt Larsen, J., – Schulte, B., – Thue, F. W. (2022). *Schoolteachers and the Nordic model: Comparative and historical perspectives*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003082514>
- Kelemen, E. (2007). *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19-20. Századi történetéből*. Iskolakultúra. <https://www.mek.oszk.hu/05200/05223/>
- Larsen, C. (2021). Peasant amongst peasants. In J. E. Larsen, – B. Schulte, – F. W. Thue, *Schoolteachers and the Nordic Model* (1st ed., pp. 68–79). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003082514-5>
- Nóbik, A. (2017). Nem szakmai tartalmak megjelenése a Néptanítók Lapjában (1868–1892). In A. Zsolnai – L. Kasik (Eds.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2016*, pp. 325–343. SZTE BTK Neveléstudományi Intézet; MTMT. <https://tinyurl.com/maprazbv>
- Orosz, L. (2003). *A magyarországi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatás vázlatos története*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- Patyi, G. (2021). *A hazai szakképzés történetének vázlatosa (18–20. század)*. Soproni Egyetemi Kiadó, Sopron. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-419-4>
- Sanda, I. D. (2016). *Bevezetés a szakképzéstörténetbe* (P. Tóth, Ed.; 0 ed.). Typotop Kft.
- Sebestyén, G. (1896). *Elemi iskolai tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése*. Lampel.
- Surányi, B. (2018). A magyar mezőgazdasági szakoktatás története 1945-ig, különös tekintettel a debreceni agrár-felsőoktatásra. *Gerundium*, 9(1). <https://doi.org/10.29116/gerundium/2018/1/5> | <https://tinyurl.com/3r4wyr6p>
- Szakál, J. (1934). *A magyar tanítóképzés története*. Hollósy.
- Szulovszky, J. (2010). A fordulópontok évtizede. (Az 1880-as évek Magyarországa). Vázlat. *Történelmi Szemle*, 52(4), 601–618.
- Westberg, J. (2015). When Teachers Were Farmers: Teachers' Allotted Farms and the Funding of Mass Schooling, 1838–1900. *Nordic Journal of Educational History*, 2(1), 23–48. <https://doi.org/10.36368/njedh.v2i1.43>
- Westberg, J. (2019). How did teachers make a living? The teacher occupation, livelihood diversification and the rise of mass schooling in nineteenth-century Sweden. *History of Education*, 48(1), 19–40. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2018.1514660>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2025. december 31.